

О. О. Швець, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПМ-21-Г1 спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Я. В. Сухенко, доцент кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ І КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ У РОЗУМІННІ ФЕНОМЕНУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

Актуальність дослідження. Епоха нової невизначеності містить багато викликів для психічного стану людини. Війна робить виклики надзвичайними, тому проблема збереження психічного здоров'я стоїть безпрецедентно гостро, особливо для тих, хто опинився у ситуаціях травми і хронічного стресу. Дорослі люди схильні демонструвати *стійкість і адаптацію* до стресової або екстремальної ситуації. Одним із проявів такої стійкості є *резильєнтність*.

Вивчення особливостей та спроможності людини до психологічної адаптації за травматичних несприятливих обставин може допомогти у створенні й розробці спеціальних технік для психопрофілактики та збільшення резильєнтності, а також для розвитку здатності самостійно долати стресові ситуації.

Мета дослідження: проаналізувати еволюцію уявлень і концептуальних підходів у розумінні феномену резильєнтності особистості.

Ступінь розробленості проблеми. Концепцію резильєнтності досліджували та формулювати її теоретичну базу К. М. Connor, J. R. Davidson, G. Richardson [4, 8] та багато ін. За останній час науковцями К. Bolton, A. Masten [3, 7] та іншими було створено велику емпіричну базу

дослідження феномену резильєнтності, теоретико-методичні моделі, описане їх практичне застосування, виявлено співвідношення між резильєнтністю та захисними механізмами, емоційним інтелектом, впевненістю у своїй ефективності, самооцінкою, позитивними стосунками з оточуючими, типом прив'язаності та характером стосунків тощо.

Теоретико-методологічну основу дослідження особливостей стресостійкості складають концепції таких зарубіжних учених: Р. Лазарус, Г. Сельє, та вітчизняних учених, науковців і практиків, проте проблему не можна вважати повністю вирішеною. Стресостійкість особистості обумовлена у переважній мірі здатністю реагувати на вплив стресових факторів, тому виникає необхідність вияву у дорослих цієї реакції в умовах існування в екстремальному середовищі через війну в Україні.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз наукових джерел надав можливість зрозуміти концепцію резильєнтності, що формувалася протягом декількох десятиліть і продовжує уточнюватись, розширюватись і поглиблюватись. Поняття стресостійкості та резильєнтності часто вживаються синонімічно, проте вони не є повністю тотожними, мають специфіку і відображають еволюцію уявлень щодо здатності особистості долати психотравмуючі події, не лише адаптуватись й відновлюватись після них, а й переходити до посттравматичного зростання. Докладний аналіз понять *стресові ситуації*, *стрес*, *стресостійкість*, *резильєнтність* дозволив визначити феномени, які вони позначають.

Стресові ситуації виникають через внутрішні проблеми людини або в умовах ризику, зовнішньої загрози, при прийнятті важливих рішень, в умовах обмеженого часу, сил, можливостей. *Стрес* є мобілізацією внутрішніх ресурсів, захисних сил, енергії з метою забезпечити можливості вирішення задач, що постали перед людиною. Одна і та ж подія в однієї людини визиває натхнення її подолати, а в іншій стає надмірним напруженням і викликає стрес, що відбивається як на фізіологічному рівні, так і на психологічному стані людини. Нові підходи до розуміння цього

складного і багатокомпонентного явища розглядають стрес не тільки як негативний феномен, а й як важливу складову посттравматичного зростання та розвитку [2]. Розуміння стресостійкості як психологічної властивості залежить від розуміння природи і сутності стресу.

Г. Сельє припустив, в організмі виникає відповідна реакція певного типу на дію кожного стресора з метою підвищення опірності організму різними біохімічними шляхами. Вчений назвав це явище загальним адаптаційним синдромом, який складається із певних функціональних та морфологічних змін в організмі. Процес складається із трьох стадій: стадії тривоги, стадії опірності (адаптації) та стадії виснаження [2].

Стресостійкість розглядається як інтегративна властивість особистості, яка: а) характеризує ступінь адаптаційних здібностей особистості до впливу екстремальних факторів довкілля та професійної діяльності; б) визначає рівень активації ресурсів організму та психіки; 3) проявляється у показниках функціонального стану та працездатності.

Специфічність та взаємозв'язок стресостійкості та резильєнтності розкриває D. Hellerstein, розглядаючи *фізичну резильєнтність* як показник стресостійкості й толерантності, а *психологічну резильєнтність* як таку, що «містить у собі розвиток та підтримку соціальних контактів, використання соціальної підтримки, віднайдення смислів у важких подіях або ситуаціях, підвищення освітнього рівня та опанування різних психотехнологій, що допомагають розвитку та доланню негативних наслідків після стресу» [5]. Резильєнтність вважається ширшим поняттям ніж стресостійкість, оскільки позначає не лише відновлення гомеостатичної рівноваги після психотравмуючих подій, а й вихід у посттравматичне зростання.

Впровадженням цього терміну у психології можна завдячити E. Werner [9], які у середині минулого століття розпочали лонгітюдне дослідження резильєнтності у дітей, що тривало понад тридцять років. Термін підхопили науковці з різних дисциплін, і феномен резильєнтності

для психічного здоров'я став предметом зацікавленості на роки уперед, що співпало з «новим рухом науки» (за G. Richardson) [8] у напрямку орієнтації при наданні психологічної допомоги не на патології, а на внутрішні сили людини. Підходи до дослідження резильєнтності відрізнялись відповідно до запиту й охоплювали людей всіх вікових категорій, різних професій, за різних життєвих обставин та природних катаклізмів. Феномен резильєнтності набув глибини, динамічності й багатовимірності, хоча єдиного узгодженого визначення досі не сформульовано.

Здатність особистості відновлюватися після несприятливих подій у житті входить до всіх визначень резильєнтності. При цьому J.R.T. Davidson та K.M. Connor розглядають резильєнтність як певну *рису особистості*, що притаманна індивіду [4], а D. Cicchetti та S. S. Luthar визначають резильєнтність як динамічний «*змінний процес*» [1], що складається з контакту з несприятливими подіями чи факторами ризику; активації захисних факторів, їх взаємодії з факторами уразливості та створення як результат резильєнтності або патологічного реагування психіки. Як зазначає K. Bolton, якщо людина після контакту з несприятливими подіями може демонструвати позитивну адаптацію в певних сферах своєї життєдіяльності, тобто мати подальший здоровий психологічний розвиток, її можна вважати резильєнтною [3].

Резильєнтність як конструкт гуманістичної психології. За десятиліття від його впровадження відбулося чотири хвилі розвитку досліджень, на кожній з яких ставилось *нове питання* і поле задач розширювалось.

На першій хвилі дослідження були зосереджені на визначенні й опису *якостей резильєнтності* та *захисних факторів*, які допомагають у посттравматичному зростанні особистості. Друга хвиля розглядала резильєнтність як *процеси подолання* стресових ситуацій, змін, негараздів, в яких людина може вибирати рівень відновлення — резильєнтне відновлення, відновлення до попередньої зони комфорту або відновлення з

певними втратами [1]. На наступному етапі досліджень відбувається розширення контуру процесу резильєнтності і в рамках мультидисциплінарного підходу створюється теорія резильєнтності, в центрі якої розглядаються *мотиваційні рушійні сили*, які дозволяють індивіду або групі рухатись до самоактуалізації і відновлюватись від травмуючого впливу [1]. На цьому етапі G. Richardson [8] з колегами вводять поняття *екосистеми* особистості, всередині якої є джерело активації резильєнтності, і визначають, що здатність «психологічної пружності» є в кожній людській душі. Сучасна четверта хвиля досліджень поглиблює міждисциплінарне взаємопроникнення, враховує психологічні та нейробіологічні особливості індивіда і пропонує *інтегративний підхід* до вивчення резильєнтності як багатовимірного конструкту, який охоплює *фактори відновлення, системи адаптації і особистісні компетенції*. Резильєнтність наразі розглядається як *динамічна система*, що існує потенційно або вже проявлена, яка здатна успішно адаптуватися до несприятливих факторів, що загрожують функціонуванню системи, життєздатності або розвитку; та визначається як успішна адаптація або розвиток в контексті значного негативного впливу [5].

Узагальнюючи, можемо визначити, що еволюція запитів у дослідженні цього феномену почалася із запити *що має значення* для виникнення резильєнтності та захисних факторів та як їх можна описати. Наступним кроком стало питання *як, яким чином* відбувається процес захисту індивіда від травматичних впливів або попередження розвитку травматичних симптомів. Рухаючись у цьому напрямку, дослідження ставили питання *коли і які інтервенції можуть бути корисними*, щоб розвинути і зміцнити резильєнтність. Сучасним запитом для вивчення є питання *як та які нові підходи* є ефективними у розвитку резильєнтності.

Теоретична модель резильєнтності, яка виходить з аналізу сучасних досліджень, складається з трьох блоків, що охоплюють чинники ризику (травмівні ситуації), захисті чинники та чинники уразливості [8].

Формування резильєнтності проходить чотири етапи: протидія чинникам ризику (ситуації або події, що можуть спричинити травму); задіяння захисних чинників і чинників уразливості; взаємодія між цими чинниками; формування резильєнтності або дезадаптаційний збій.

Висновки. Отже, останні десятиліття були насичені теоретичними та емпіричними дослідженнями резильєнтності, що створили платформу для концептуалізації поняття резильєнтності, хоча не усунули розбіжності у підходах до його визначення. А, значить, з огляду на зростання інтересу до цього феномену у різних системах координат його застосування, залишається простір для подальших пошуків, поглиблення його розуміння у напрямку створення більш ефективних психотехнологій з розвитку резильєнтності різних категорій людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лазос, Г. П. (2019). Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, (2-3 (17)), 77-89.
2. Сабо Ш., Сабо К., Заячківська О. Стрес: від Ганса Сельє до сьогодні. – Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукове Товариство ім. Шевченка, 2019. – 120 с.; 57 іл
3. Bolton, K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis / Kristin Whitehall Bolton. – University of Texas at Arlington, 2013. – 118 p.
4. Connor K. M. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC) / K. M. Connor, J. R. Davidson // *Depression and anxiety*. – 2003. – Vol. 18(2). – P. 76-82.
5. Hellerstein, D. How I can become resilient / D. Hellerstein // *Heal Your Brain* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.psychologyto-day.com/blog/heal-your-brain>.
6. Lepore, S. J. Resilience and posttraumatic growth: Recovery, resistance, and reconfiguration / S. J. Lepore, T. A. Revenson // In L. G. Calhoun, & R. G.

Tedeschi (Eds.), Handbook of posttraumatic growth, research and practice. – Mahwah, NJ : Routledge, 2006. – P. 24–46.

7. Masten, A. Ordinary magic: resilience in development / Ann Masten. – New York : The Guilford press, 2014. – P. 308

8. Richardson G. E., Neiger B., Jensen S., Kumpfer K. The resiliency model // Health Education. – 1990. – N. 21. – pp. 33- 39

9. Werner E.E. What can we learn about resilience from large scale longitudinal studies? In Handbook of Resilience in Children, New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2004. – 456 p.